

Validacija skale kozmopolitizma: empirijska verifikacija konceptualnog okvira kulturnoga kozmopolitizma

DOI: <https://doi.org/10.11567/met.37.2.2>

UDK: 172.16:303.722.2

316.7:303.722.2

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 28.12.2021.

Prihvaćeno: 01.03.2022.

Sara Čović

Odjel za sociologiju, Sveučilište u Zadru, Zadar
scovic21@unizd.hr

Ivan Puzek

Odjel za sociologiju, Sveučilište u Zadru, Zadar
ipuzek@unizd.hr

SAŽETAK

Od druge polovine 20. stoljeća, uslijed iskustava svjetskih ratova i ubrzanih globalizacijskih procesa, u društvenim znanostima počeo se javljati značajniji interes za pojam kozmopolitizma. Velik broj teorijskih razmatranja koncepta upozorio je na njegovu ambivalentnost, što se odrazilo na manjak empirijskih istraživanja na tu temu i nedostatak instrumenta za pouzdano mjerenje kozmopolitizma. Uzimajući u obzir multidimenzionalnost koncepta, cilj ovog istraživanja bio je jasnije teorijsko i empirijsko tumačenje određenog aspekta kozmopolitizma. U konceptualnom dijelu rada iznesene su glavne podjele i tipologije kozmopolitizma, razmotren je odnos koncepta s procesima globalizacije i transnacionalizma te su istaknuti glavni problemi koji se javljaju prilikom pokušaja jasnoga teorijskog definiranja koncepta. Pregledom teorijskih razmatranja fokus ovog istraživanja usmjeren je na kulturnu dimenziju kozmopolitizma koja se očituje u svijesti i praksama pojedinaca. Na osnovi prethodnih empirijskih istraživanja određen je potencijalni instrument za njegovo mjerenje te su testirane konstruktna i konvergentna valjanost ponuđene skale. Istraživanje je provedeno *online* anketom na prigodnom uzorku studenata Sveučilišta u Zadru (N = 202). Nakon provedene konfirmatorne faktorske analize na inicijalnom instrumentu, definirana je pouzdana skala kozmopolitizma koja se sastoji od šest čestica koje ispituju stavove i prakse otvorenosti prema drugim kulturama i ljudima iz drugih kultura. Testiranjem skale s drugim pokazateljima, za koje se u prijašnjim istraživanjima utvrdila povezanost s kozmopolitizmom, utvrđena je konvergentna valjanost instrumenta. Rezultati istraživanja pokazali su kako je primijenjena skala kozmopolitizma pouzdan i valjan instrument za mjerenje dimenzije kulturnoga kozmopolitizma, što otvara nove mogućnosti za njegovo razumijevanje i povezivanje s drugim konceptima.

KLJUČNE RIJEČI: kozmopolitizam, kulturni kozmopolitizam, transnacionalizam, validacija skale, konfirmatorna faktorska analiza

UVOD

Srž pojma kozmopolitizam ostala je ista od antičkih vremena do danas: uvjerenje da sva ljudska bića pripadaju jednoj jedinstvenoj svjetskoj političkoj zajednici i postupanje u skladu s njim (Boucher, Aubert i de Latour, 2019).¹ Tek krajem Hladnog rata stvoreni su uvjeti za razvoj ideje kozmopolitizma u današnjem smislu. Na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće u društvenim znanostima pojavio se značajan interes za razumijevanje kozmopolitizma, koji je bio popraćen interesom za fenomene globalizacije i transnacionalizma (Pichler, 2009). Neoliberalne reforme te razvoj komunikacijskih i transportnih tehnologija stvorili su u drugoj polovini 20. stoljeća uvjete za formiranje globaliziranog svijeta u kojemu su kao nikada dotad intenzivirani kulturni, politički i ekonomski odnosi među državama (Merkel, 2016). Te makropromjene rezultirale su onime što Beck i Sznaider (2010) nazivaju globalnim rizicima, koji su dodatno učvrstili nužnost međunarodne suradnje. Globalizacijski procesi tako su preobrazili sve sfere ljudskoga života, od zaposlenja, migracija, upotrebe tehnologija i novih oblika komunikacije do kulture, životnih stilova i odnosa prema okolišu (Streeten, 1999; Khan, 1999; Abdullah, 1999). Kao svjetonazor kozmopolitizam je ponudio način suočavanja s tim »novim svijetom« (Pichler, 2009). Beck i Sznaider (2010) takav svjetonazor uspoređuju s »globalizacijom iznutra«, odnosno procesom koji se događa unutar društva, a podrazumijeva prakse i svijest o međuovisnosti s drugim društvima koja nadilazi granice nacija-država.

Dva navedena fenomena, globalizacija i kozmopolitizam, često se dovode u vezu, ali je važno naglasiti kako među njima ne postoji uzročno-posljedična veza. Također, posrijedi su pojmovi koji unatoč značajnom interesu u društvenim znanostima nisu jasno definirani (Pichler, 2009). Razumijevanje globalizacije i kozmopolitizma ovisi o suvremenom kontekstu i društvu, koji su u stadiju promjene. Dodatne probleme kod definiranja kozmopolitizma stvara činjenica da različiti autori definiraju različite tipove kozmopolitizma, pa se tako u literaturi mogu uočiti razne varijante kao što su banalni, ukorijenjeni, uobičajeni, patriotski, tanki i drugi kozmopolitizmi (Pichler, 2009), o kojima će biti riječi u nastavku rada.

Kozmopolitizam se najopćenitije može opisati kao subjektivna perspektiva, sustav vrijednosti ili praksa koja je povezana sa svjesnom otvore-

¹ Istraživanje na kojemu se temelji ovaj rad provedeno je za potrebe diplomskog rada »Kozmopolitizam – utvrđivanje podrijetla, konceptualizacije i empirijskog okvira 'svjetonazora za 21. stoljeće'«, obranjenog 2021. godine na Sveučilištu u Zadru pod mentorstvom suautora.

nošću prema svijetu te prihvaćanjem različitih društava i kultura (Kendall, Woodward i Skrbis, 2009). Ipak, prihvaćanjem pojednostavljenih shvaćanja i idealtipskih modela iz razmatranja se ispuštaju različiti aspekti kozmopolitizma, njegovo podrijetlo i njegove implikacije na šire društvo. Već je istaknuto kako su dostupne definicije kozmopolitizma ambivalentne, zbog čega teorijske rasprave nisu popraćene jednakim brojem empirijskih istraživanja koja bi bila usmjerena definiranju instrumenta za mjerenje njegove prisutnosti među populacijom. Stoga je ovaj rad usmjeren pružanju jasnije konceptualizacije i operacionalizacije pojma kozmopolitizma. Dodatni motiv za provođenje ovakva istraživanja u Hrvatskoj jest činjenica da je posrijedi zemlja koja posljednjih desetljeća pokazuje negativne demografske trendove u smislu niskog fertiliteta, prirodne i emigracijske depopulacije i izraženog starenja stanovništva (Nejašmić i Toskić, 2013). Nejašmić i Toskić (2013) kao jednu od najčešćih mjera za ublažavanje takvih procesa u stanovništvu navode politiku doseljavanja. Uspješno provođenje takve politike podrazumijeva visoku razinu otvorenosti stanovništva prema ljudima iz drugih kultura. To se također nadovezuje na hrvatsko gospodarstvo, koje u velikoj mjeri ovisi o turizmu, čija se djelatnost temelji na otvorenosti i senzibilnosti prema različitostima.

KOZMOPOLITIZAM U SUVREMENOJ TEORIJI

Zanimanje za koncept kozmopolitizma počelo se javljati usporedno s interesom za razumijevanje globalizacije tijekom druge polovine 20. stoljeća. Ipak, oba su fenomena ranijeg podrijetla. Prve naznake globalizacijskih procesa počele su se pojavljivati u 16. stoljeću s razvojem kapitalističkog načina gospodarstva (Guttal, 2007), a prvi spomen kozmopolitizma zabilježen je još u antičkoj Grčkoj (Boucher, Aubert i de Latour, 2019). Značajniji interes za kozmopolitizam u suvremenim društvenim znanostima potaknula je studija Roberta Mertona objavljena u knjizi *Social Theory and Social Structure* (1968), gdje su kozmopoliti definirani kao osobe koje osjećaju vezanost uz najširu ljudsku i svjetsku zajednicu. Kozmopoliti dakle, prema Merkel (2016), podržavaju slobodno kretanje roba, usluga, kapitala, prava i ljudi preko državnih granica i prijenos izvršne vlasti s nacionalnih na supranacionalna tijela, protive se asimilaciji te su prostorno i tržišno mobilni. S druge pak strane, komunitarci izražavaju dijametralno suprotne stavove, odnosno podržavaju strogo kontroliranje nacionalnih granica i odbacuju multikulturalizam (Merkel, 2016).

Pojednostavljena tumačenja i idealtipski konstrukti koji kozmopolitizam razmatraju isključivo kroz prizmu prihvaćanja i otvorenosti prema različitim sužavaju mogućnosti za konstrukciju instrumenata potrebnih za njegovo mjerenje. U nastavku rada opisać će se nekoliko relevantnih promišljanja tipologija kozmopolitizma, što omogućuje teorijski utemeljeno istraživanje suvremenih očitovanja kozmopolitizma.

Konceptualne definicije pojma

Prvi korak k jasnijem definiranju kozmopolitizma jest uzimanje u obzir i razmatranje njegova različita tumačenja. Najjednostavniju podjelu nudi Hannerz (2006), koji raspravlja o dva lica kozmopolitizma, od kojih je jedno kulturno, a drugo političko. Autor političku dimenziju vidi kao onu koja pokušava riješiti makroprobleme ljudskih, ekonomskih, pravnih, ekoloških i drugih tokova koji nadilaze granice nacija-država. Kulturnu dimenziju kozmopolitizma Hannerz (2006) vidi kao identitet-sku karakteristiku pojedinaca koji uživaju u novim kulturama, ljudima, okusima, zvukovima i sličnom. Već iz te podjele jasno je kako je kozmopolitizam multidimenzionalan pojam koji iziskuje jasno definiranje opsega istraživanja. U ovom istraživanju fokus je stavljen na kulturnu dimenziju koju definira Hannerz (2006), a koja proizlazi iz svijesti i praksi pojedinaca.

Na tragu Hannerzove podjele Delanty (2009) napominje kako je kozmopolitizam u znanstvenom diskursu najprepoznatljiviji kao način političkog upravljanja ili kao politička filozofija. Delanty (2009) tako je ponudio tipologiju u kojoj razlikuje moralni, politički i kulturni kozmopolitizam. Moralni kozmopolitizam objašnjava kao shvaćanje koje se nadovezuje na filozofske korijene termina, a podrazumijeva lojalnost i osjećaj pripadnosti pojedinca univerzalnoj ljudskoj zajednici. Politički kozmopolitizam djeluje u smjeru uspostavljanja transnacionalne demokracije, koja nadilazi okvir nacije-države, dok u identitetskom smislu zahtijeva priznavanje različitih životnih stilova koji su proizašli iz migracija, multikulturalizma i kulturnih različitosti (Delanty, 2009). Želju za sudjelovanjem u drugim kulturama i kontaktom s kulturnim Drugim autor opisuje kulturnim kozmopolitizmom s naglaskom da takve tendencije ne negiraju druge oblike vezanosti koje osoba može osjećati, primjerice izražen nacionalni identitet.

Nešto složeniju podjelu ponudili su Boucher, Aubert i de Latour (2019). Autori su definirali četiri dimenzije koncepta: moralni, institucionalni,

građanski (*civic*) i kulturni kozmopolitizam. Moralni kozmopolitizam za njih je moralna odgovornost, prema kojoj je svaki pojedinac izvor razmatranja za svakog čovjeka, odnosno prema kojoj je svaka osoba jednaka. Boucher, Aubert i de Latour (2019) institucionalni kozmopolitizam navode kao dimenziju usmjerenu stvaranju transnacionalnih i globalnih političkih praksi. Kao treću dimenziju autori navode građanski kozmopolitizam, koji podrazumijeva transnacionalne demokratske prakse i transnacionalne oblike građanstva. Kulturni kozmopolitizam definiran je kao shvaćanje prema kojem su kulture i kulturni identiteti hibridni i oblikovani dodirima s drugim kulturama. Ono što je uočljivo iz konceptualizacije kakvu su ponudili Boucher, Aubert i de Latour (2019) jest da je ona, iako nešto kompleksnija, slična Hannerzovoj (2006). Tako se institucionalni i građanski kozmopolitizam mogu podvesti pod dimenziju političkoga kozmopolitizma, a moralna i kulturna dimenzija mogu se svrstati pod kulturni kozmopolitizam.

Vertovec i Cohen (2002) u knjizi *Conceiving Cosmopolitanism: Theory, Context and Practice* kozmopolitizam definiraju kroz pet aspekata: kao sociokulturno stanje, filozofiju, višeznačni politički projekt, stav i kompetenciju. Autori kao prvi aspekt navode kozmopolitizam kao sociokulturno stanje nastalo uslijed globalizacijskih procesa u drugoj polovini 20. stoljeća koji su svijet učinili socijalno i kulturno isprepletenim. Autori kozmopolitizam tumače kao filozofiju, odnosno kao uvjerenje pojedinca, prema kojoj je on integralni dio svjetske zajednice koja se zalaže za zajedničke vrijednosti. Kao politički projekt kozmopolitizam podrazumijeva prakse međunarodne suradnje, djelovanja supranacionalnih izvršnih tijela i međunarodnih udruženja, ali i prepoznavanje različitih transnacionalnih identiteta (Vertovec i Cohen, 2002). Kroz četvrti aspekt autori su istaknuli stavove koje pojedinci izražavaju pri suočavanju s globalnim problemima i različitim kulturama. Kao posljednji oblik kozmopolitizma istaknut je set individualnih kompetencija koje osobi omogućavaju razumijevanje i djelovanje unutar različitih kultura.

Tablica 1. Pregled podjela kozmopolitizma
Table 1. Overview of the typologies of cosmopolitanism

Autori	Dimenzije kozmopolitizma	
Hannerz (2006)	politički	rješava makroprobleme ljudskih, ekonomskih, pravnih, ekoloških i drugih tokova koji nadilaze granice nacija-država
	kulturni	karakteristika pojedinaca koji uživaju u novim kulturama, ljudima, okusima, zvukovima i sličnom
Delanty (2009)	moralni	lojalnost pojedinca univerzalnoj ljudskoj zajednici
	politički	razumijevanje povezano s novim oblicima građanstva i demokracije
	kulturni	želja za sudjelovanjem u drugim kulturama i kontaktom s kulturnim Drugim
Boucher, Aubert i de Latour (2019)	moralni	načelo prema kojem je svaka osoba jednaka
	institucionalni	političko usmjerenje razvijanja transnacionalnih i globalnih praksi
	građanski (<i>civic</i>)	transnacionalni oblici građanstva
	kulturni	kulturni identiteti koji su hibridni i oblikovani dodirima s drugim kulturama
Vertovec i Cohen (2002)	sociokulturno stanje	sociokulturno stanje koje je stvoreno uslijed globalizacijskih procesa u drugoj polovini 20. stoljeća
	filozofija	uvjerenje pojedinca prema kojem je on integralni dio svjetske zajednice
	višeznačni politički projekt	prakse međunarodne suradnje, djelovanja supranacionalnih izvršnih tijela i međunarodnih udruženja
	stav	stav koji pojedinac izražava pri suočavanju s globalnim problemima i različitim kulturama
	kompetencija	set kompetencija koje osoba izražava u kontaktu s različitim kulturama

Dok se jedan dio autora usmjerio kreiranju sveobuhvatnih konceptualizacija kozmopolitizma, drugi dio okrenuo se uočavanju i definiranju različitih tipova kozmopolitizma. Većina ih se bavi identitetskim karakteristikama pojedinaca, koji stoga potpadaju pod dimenziju kulturnoga kozmopolitizma koju definira Hannerz (2006). Calhoun (2003) tako ističe četiri tipa: radikalni, demokratski, nečisti (*impure*) i urbani kozmopolitizam. Radikalni kozmopolitizam autor dovodi u vezu s naukom stoicizma, koji bi danas sugerirao postavljanje obaveza prema čovječanstvu ispred obaveza prema

bilo kojoj drugoj kategoriji kojoj pojedinac pripada. Kod demokratskoga kozmopolitizma riječ je o tipu uređenja u kojem svaki pojedinac posjeduje jednaka prava. Nečisti kozmopolitizam autor objašnjava kao hibridni fenomen koji nije jedinstven ili univerzalan, a rezultat je utjecaja različitih kultura. Kao posljednji tip Calhoun (2003) ističe urbani kozmopolitizam, koji se zasniva na ideji da stanovnici urbanih, metropolitiskih sredina razvijaju poseban osjećaj identifikacije s gradom, a ne, tradicionalno, s državom u kojoj žive.

Cicchelli (2014) pruža drugačiju tipizaciju kozmopolitizma na osnovi odnosa prema kulturnom Drugom. Autor tako ističe estetski kozmopolitizam kao način iskušavanja Drugog, odnosno kao želju za konzumiranjem stranih jela, glazbe, filmova, običaja, mode i sličnog, što se može povezati s tipom banalnoga kozmopolitizma koji definira Beck (2004). Kao način razumijevanja Drugog autor definira kulturni kozmopolitizam, koji se očituje u želji za učenjem o različitim kulturama. Etički kozmopolitizam Cicchelli (2014) definira kao brigu za Drugog kroz osjećaj individualne odgovornosti spram globalnih problema. Kao posljednji tip autor navodi politički kozmopolitizam, koji definira kao set političkih odredbi koje se bave načinom reakcije na različitosti unutar nacija-država i između njih.

Uz navedene, složenije tipizacije koncepta pojedini autori kroz teorijska razmatranja uočavaju i definiraju samo jedan, određeni tip kozmopolitizma. Tako Appiah (2002) definira kozmopolitski patriotizam ili ukorijenjeni kozmopolitizam. Tim tipom kozmopolitizma objašnjava set praksi ili svjetonazor prema kojem pojedinci osjećaju snažnu vezanost uz svoj dom, određenu lokaciju ili područje koje ima svoje kulturne specifičnosti, ali isto tako uživaju u drugim kulturama i cijene ih. Roudometof (2005) navodi tanki ili hladni kozmopolitizam, kojim opisuje blaga očitovanja tog svjetonazora kod pojedinaca. Na tragu banalnog i tankog kozmopolitizma Lamont i Aksartova (2002) definiraju uobičajeni (*ordinary*) kozmopolitizam, koji razrađuju Skrbis i Woodward (2007), a može se definirati kao svakodnevne strategije kojima se osobe koriste s ciljem premošćivanja granica prema ljudima drugačijim od njih.

Kritike

Prema Kendall, Woodwardu i Skrbisu (2009), u društvenim znanostima postoje četiri glavna problema koja se javljaju pri pokušajima konceptualizacije kozmopolitizma. Prvi problem odnosi se na definiranje u obliku praznoga koncepta koji objašnjava najrazličitije prakse i svjetonazore (Kendall,

Woodward i Skrbis, 2009). Kako bi se izbjegao taj problem neodređenosti, autori naglašavaju da je potrebno uzeti u obzir kompleksnu mrežu promjenjivih ekonomskih, kulturnih i društvenih fenomena koji oblikuju kozmopolitizam. Drugi je problem definiranje kozmopolita. U prošlosti se takva identifikacija pripisivala isključivo mobilnim grupama koje su tradicionalno činile elite, iseljenici i izbjeglice (Kendall, Woodward i Skrbis, 2009). U današnjem društvu takva se identifikacija počela pripisivati različitim kohortama, a sama riječ kozmopolit prestala se shvaćati u idealtipskom smislu (Kendall, Woodward i Skrbis, 2009). Kao treći problem kod konceptualizacije Kendall, Woodward i Skrbis (2009) navode tendenciju razmatranja kozmopolitizma kao isključivo pozitivnoga koncepta. Naglašavaju kako je koncept potrebno sagledati u cjelovitosti koja se vezuje i uz negativne aspekte kao što su terorizam i ekološka kriza, koji su indikatori globalnog društva rizika koji definira Beck (2000). Posljednji problem koji autori ističu kod teorijskih razmatranja jest problem dosega djelovanja politike. Beck (2000) navodi da je politika u društvima prve moderne djelovala isključivo u okvirima nacija-država i postavljala prioritet nacionalnog suvereniteta nad općim ljudskim pravima. Politika druge moderne ona je koja uspostavlja prvenstvo ljudskih prava nad nacionalnim suverenitetom (Beck, 2000). Prema Becku (2000), to dovodi do brisanja jasnih distinkcija između unutar-njih i vanjskih politika, odnosno do problema analize političkog djelovanja.

Iz konceptualizacija navedenih u prethodnom poglavlju proizlaze još dva problema. Prvi se odnosi na poteškoće njihove primjene na empirijska istraživanja. U pokušajima jasnijeg tumačenja kozmopolitizma većina autora pribjegava navođenju različitih aspekata. Iako sadržajno, takvo definiranje koncepta i dalje ne obuhvaća sve aspekte kozmopolitizma, a definirane kategorije teško je empirijski odvajati jer najčešće dolazi do njihova interferiranja. Drugi problem odnosi se na ograničenja ukorijenjenoga metodološkog nacionalizma u društvenim znanostima. Wimmer i Glick Schiller (2003) metodološki nacionalizam objašnjavaju kao način razmatranja kategorije nacije-države kao prirodne i primordijalne u društvenim znanostima. Faist (2012) ističe višestranu etnografiju, simultano proučavanje transnacionalnih praksi pojedinaca ili skupina na različitim lokalitetima i proučavanje transnacionalnih komunikacija putem virtualnih mreža kao neke od načina dokidanja metodološkog nacionalizma unutar kvalitativnih metoda. Uzimajući u obzir isti problem unutar kvantitativnih metoda, autor ističe mogućnost istraživanja i usporedbe društvenih skupina koje nemaju transnacionalna iskustva sa skupinama koje ih imaju te mogućnost praćenja temporalnosti i razvoja transnacionalnih iskustava i praksi unutar zajednica.

Na tragu već istaknutih problema koji se vezuju uz definiranje kozmopolitizma Spasić (2011) primjećuje kako se pojam u znanstvenom diskursu najčešće razmatra nekritički i nerefleksivno. Autorica je razumijevanju kozmopolitizma prišla iz pozicije Zapadnog Balkana, definirajući ga kao područje poluperiferije, koje ne shvaća isključivo kroz ekonomski determinizam teorije svjetskog sustava, nego kao lokalitet koji se razlikuje od centra i periferije, ali i spaja njihove različite utjecaje. U tom društvenom kontekstu identificiranje s kozmopolitizmom znači odbacivanje prihvaćenih tradicionalnih vrijednosti i priklanjanje moćnom i dominantnom Drugom (Europi), ali i odbacivanje kategorije nacije-države, koja je postala iznimno bitna na tom prostoru nakon raspada Jugoslavije (Spasić, 2011). Time je autorica uputila kritiku velikom dijelu literature na temu kozmopolitizma koja ga razmatra na univerzalan način i stavila naglasak na nužnost njegova smještanja u društveni kontekst, koji dobiva bitno drugačije konotacije u centru, na poluperiferiji ili periferiji.

Nadalje, upitno je koliko definiranje različitih tipologija pridonosi dubljem razumijevanju kozmopolitizma, pogotovo kada njihovo definiranje proizlazi isključivo iz teorijskih razmatranja. Beck i Sznaider (2010) navode kako je u društvu nemoguće uočavati idealtipske oblike kozmopolitizma, već je konceptu potrebno pristupati na način koji dopušta uočavanje njegovih varijacija. Kao što ističu Kendall, Woodward i Skrbis (2009), konačno definiranje kozmopolitizma nije moguće jer se traganje za univerzalnom, jednoznačnom i nepromjenjivom definicijom koncepta kosi s njegovim glavnim načelima.

Kozmopolitizam i srodni pojmovi

Prije definiranja okvira za empirijsko istraživanje potrebno je još razjasniti izvorište suvremenoga kozmopolitizma. Uzimajući u obzir podrijetlo i razvoj ideje o kozmopolitizmu, jasno je kako nije posrijedi fenomen koji je produkt suvremenog društva. No važno je prepoznati uz koje se procese kozmopolitizam vezuje u suvremenom društvu. U literaturi se s kozmopolitizmom u odnos najčešće dovode globalizacijski procesi. Takvu vezu definiraju Beck i Sznaider (2010), koji naglašavaju da kozmopolitizam i globalizacija nisu istoznačnice. Autori globalizaciju objašnjavaju kao procese koji se događaju »izvana« ili »negdje vani«, a kozmopolitizam definiraju kao »globalizaciju iznutra«, odnosno kao proces koji je usko povezan s globalizacijom »izvana« i odvija se unutar društva. Dovodeći ta dva koncepta u odnos, Beck (2000) transnacionalne prakse, kao što su dvojna državljanstva,

međunarodna mobilnost, transnacionalne obitelji i slično, vidi kao indikatore kozmopolitizma.

Iz veze globalizacije i kozmopolitizma kakvu su uspostavili Beck i Sznaider (2010) proizlazi nekoliko pitanja, primjerice: ako se prihvati premisa da je gotovo cijeli svijet zahvaćen globalizacijskim procesima, zašto sveukupna svjetska populacija ne izražava kozmopolitske stavove i prakse? Umreženost suvremenog društva, značajka globalizacije, dovela je do novih mogućnosti razvoja kozmopolitizma; međutim ta se dva koncepta međusobno ne uvjetuju. Globalizacija se ne odnosi isključivo na makroprocese, već podrazumijeva i mikroprocese ili globalizaciju koja utječe na svakodnevni život ljudi diljem svijeta (Roudometof, 2005). Osim toga, važno je istaknuti kako se globalizacija najčešće shvaća kao ujednačen proces koji se odvija jednakim intenzitetom i na jednak način na svim mjestima na svijetu. Castells (1999) tako u diskurs uvodi pojam segmentirane globalizacije kojima objašnjava kako nisu svi ljudi i sva mjesta na svijetu zahvaćeni u jednake globalizacijske procese. Mnogi ljudi i mjesta na svijetu isključeni su iz globalizacije, bilo kao proizvođači ili potrošači, bilo kroz medije, znanost, kulturu i drugo (Castells, 1999).

Za razliku od Becka i Sznaidera (2010), Roudometof (2005) definira vezu između kozmopolitizma i transnacionalizma. Glick Schiller, Basch i Blanc-Szanton (1992) transnacionalizam objašnjavaju kao društveni proces u kojemu migranti uspostavljaju društvena polja koja nadilaze geografske, kulturne i političke granice. Isti koncept Roudometof (2005) definira kao društveno stanje koje nastaje u stadiju interne globalizacije te na njega ne utječu emocije i stavovi pojedinaca. »Internu globalizaciju« koju navodi Roudometof (2005) moguće je objasniti terminom multikulturalizma, koji se može shvatiti kao pojam koji navodi na transcendiranje kategorije nacije-države i shvaćanje kultura ne kao monolita, već kategorija koje se u suvremenom društvu prožimaju i obogaćuju (Mesić, 2006). Roudometof (2005) objašnjava kako interna globalizacija ili multikulturalizam pružaju preduvjete za konstrukciju transnacionalnih socijalnih prostora. Takvi prostori ljudske komunikacije definirani su na osnovi formalnih i neformalnih transnacionalnih praksi za koje nisu nužne međunarodne migracije (Roudometof, 2005).

Ono što je bitno naglasiti jest da za razliku od povezivanja globalizacije i kozmopolitizma, koje pretpostavlja isključivo inkluzivne procese, veza transnacionalizma i kozmopolitizma pretpostavlja inkluzivne i ekskluzivne procese. Iz toga proizlazi, što sam Roudometof (2005) naglašava, da život u transnacionaliziranom svijetu može potaknuti pojedince na razvijanje otvo-

renog stava, odnosno kozmopolitizma, ili zatvorenog stava prema različitostima. Tako u istraživanju hrvatskih migranata u Australiji Colic-Peisker (2006) definira etnički i kozmopolitski transnacionalizam. Etnički kozmopolitizam upućuje na trajnu povezanost migranata sa svojom zemljom i zajednicom podrijetla gdje se život odvija u transnacionalnom prostoru koji obuhvaća dvije zemlje (Colic-Peisker, 2006). S druge pak strane, kozmopolitski transnacionalizam odlikuje pojedince koji su nadišli kategoriju nacionalne pripadnosti te postali dijelom globalne zajednice i čiji su transnacionalni socijalni prostori plurilokalni i multipolarni (Colic-Peisker, 2006).

EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA KOZMOPOLITIZMA

U dostupnoj literaturi na temu kozmopolitizma uočljiva je diskrepancija u broju radova koji se bave teorijskim razmatranjem koncepta i empirijskih istraživanja. Taj je nerazmjer rezultat nemogućnosti stvaranja jasne konceptualizacije, o čemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju, koja bi poslužila kao okvir za empirijsko istraživanje koncepta. Iako malobrojna, u literaturi postoje empirijska istraživanja na tu temu čiji je glavni cilj prepoznavanje različitih očitovanja kozmopolitizma među populacijom. Dodatni im je cilj razumijevanje mehanizama i faktora koji utječu na razvoj kozmopolitske svijesti i potiču djelovanje prema kozmopolitskim načelima.

Za empirijska istraživanja dio se znanstvenika služio podacima prikupljenim u okviru međunarodnih komparativnih istraživačkih programa. Primjeri su takvih istraživanja studije Pichlera (2011) i Schuetha i O'Loughlina (2008) koje se služe podacima *World Value Surveyja* (WVS); istraživanje Pichlera (2009) koje se služi podacima *European Values Studyja* (EVS) i istraživanje Olofsson i Öhman (2007) koje je provedeno na podacima *International Social Survey Programmea* (ISSP). Istraživanjem temeljenim na podacima WVS-a Pichler (2011) obuhvatio je različite države s ciljem usporedbe indikatora kozmopolitizma s političkim, ekonomskim i kulturnim stanjem u određenoj državi. Kroz dostupne podatke autor je definirao tri aspekta u kojima se kozmopolitizam očituje – identifikaciju, etičnost i političnost – te zaključio kako ne postoji povezanost tih triju aspekata, odnosno da se oni međusobno ne uvjetuju. Snažniju kozmopolitsku identifikaciju pokazali su ispitanici iz slabije razvijenih zemalja, etičnost i spremnost za prihvaćanje različitih kultura oni iz ekonomski razvijenijih i demokratičnijih društava, dok su afinitete prema kozmopolitskoj politici pokazali ispitanici iz zemalja koje su članice međunarodnih organizacija (Pichler, 2011).

Schueth i O'Loughlin (2008) također su upotrebljavali podatke WVS-a, ali s drugačijim polazištem, koje je u fokusu imalo geografski kontekst. Autori su posebnu pažnju pridali odvojenom razmatranju kozmopolitiskog svjetonazora i osjećaja vezanosti uz neki teritorij. Na taj način Schueth i O'Loughlin (2008) zaključili su kako ispitanici koji izražavaju jak osjećaj povezanosti sa svijetom mogu imati snažno lokalizirano shvaćanje teritorijalne pripadnosti i izražen nacionalni identitet. Takvi nalazi mogu se dovesti u vezu s tipom ukorijenjenoga kozmopolitizma koji definira Appiah (2002). Služeći se podacima EVS-a, Pichler (2009) usredotočio se na otkrivanje varijacija kozmopolitizma među europskim državama uzimajući u obzir razinu BDP-a, sociopolitičku klimu, stupanj urbanizacije i udio stranaca u državi. Zaključio je kako ispitanici koji žive u državama s višim BDP-om i liberalnijom sociopolitičkom situacijom pokazuju izraženije kozmopolitske stavove.

Olofsson i Öhman (2007), na temelju konceptualizacije koju je ponudio Roudometof (2005), razvile su skalu primjenjujući varijable koje su unutar ISSP-a ispitivale nacionalni identitet. Roudometof (2005) predložio je u svojem teorijskom razlaganju koncepta konstrukciju unidimenzionalne skale na čijim bi suprotnim polovima bili smješteni idealtipski lokalci i kozmopoliti, a koja bi dopuštala uočavanje različitih varijacija između ta dva tipa. Na tragu toga autorice su nadogradile Roudometofovu (2005) zamisao i ponudile dvodimenzionalno rješenje skale koja dopušta uočavanje varijacija među polovima kozmopolita i lokalaca kroz dimenzije osjećaja teritorijalne pripadnosti i otvorenosti prema drugim kulturama.

Navedena istraživanja provedena na temelju sekundarnih podataka dolaze do iznimno značajnih zaključaka i pomaka u razumijevanju kozmopolitizma. Ipak, ona ne pridonose razvijanju koherentnog instrumenta za njegovo mjerenje, već se služe dostupnim varijablama koje mogu upućivati na kozmopolitske stavove, ali su oblikovane za mjerenje drugih koncepata. Primjer je takva istraživanja već spomenuta studija Olofsson i Öhman (2007), koje su se koristile podacima namijenjenim konstrukciji skale nacionalnog identiteta, te su negativne stavove spram nacionalizma tumačile kao očitovanja kozmopolitizma. Takvo tumačenje i shvaćanje kozmopolitizma manjkavi su jer je u literaturi već prihvaćena spoznaja da kozmopolitski stavovi i/ili prakse ne isključuju osjećaje pripadnosti određenoj državi kao ni razvijeni nacionalni identitet. Posebno su problematična istraživanja kao što je ono Schuetha i O'Loughlina (2008), koji definiraju kozmopolite na osnovi pitanja kojim se od ispitanika traži da izraze stupanj osjećaja povezanosti sa svijetom. Iako istraživanje tih autora pruža vrijedne nalaze, njihov način

definiranja kozmopolita u populaciji ne prati spoznaju o višedimenzionalnosti koncepta.

Drugi istraživači, oni koji su provodili empirijska istraživanja na temu kozmopolitizma, usredotočili su se na razvijanje instrumenta za mjerenje tog koncepta. Dobar dio istraživanja kojima se pokušava definirati validna skala kozmopolitizma usmjeren je otkrivanju uzoraka potrošnje i definiranju profila potrošača. Jedno od takvih istraživanja proveli su Altıntaş i sur. (2013) s ciljem validacije skale konzumerističkoga kozmopolitizma. Saran i Kalliny (2012) proveli su istraživanje sa sličnim ciljem utvrđivanja utjecaja kozmopolitskih stavova na prihvaćanje ili odbijanje određenih proizvoda. Za razliku od skale Altıntaşa i sur. (2013), koja je usmjerena isključivo konceptu konzumerističkoga kozmopolitizma, skala kozmopolitizma Sarana i Kallinyja (2012) može se primjenjivati u različitim društvenim znanostima, ne samo u ekonomiji. Autori su nakon studije provedene metodom intervjua oblikovali 35 čestica za anketno istraživanje. Prvom studijom, provedenom na prigodnom uzorku stanovnika jednoga američkoga grada, autori su eksploratornom faktorskom analizom ekstrahirali visoko pouzdani ($\alpha = 0,91$) faktor s četrnaest čestica, na osnovi čega su definirali inicijalnu skalu kozmopolitizma. Nakon ponovljenog istraživanja na sličnom uzorku i provedbe konfirmatorne faktorske analize konstruirali su kraću skalu sa šest čestica, koja je pokazala zadovoljavajuće pristajanje modela i visoku pouzdanost ($\alpha = 0,80$).

Politički konzumerizam, kao posebni tip potrošnje, u vezu s kozmopolitizmom dovodi Llopis-Goig (2013). Autor takav tip potrošnje opisuje kao način odabira proizvoda uzimajući u obzir njegove društvene, političke i etičke implikacije, čime potrošači postaju politički akteri. Llopis-Goig (2013) ponudio je za mjerenje kozmopolitizma skalu koja usporedno mjeri kozmopolitske stavove, kao što su bile čestice koje su ispitivale osjećaj pripadnosti određenom entitetu ili svijetu općenito i osjećaj povezanosti s događajima u svijetu, i kozmopolitsko ponašanje, koje je autor ispitivao pitanjima o putovanjima, životu u drugim zemljama i kontaktu s osobama iz drugih kultura. Provedbom faktorske analize na toj skali autor je ekstrahirao simbolički, eksperimentalni i moralni kozmopolitizam. Različite tipove kozmopolitizma potom je uspoređivao s pojedinim vrstama političkoga konzumerizma. Ponudenom je skalom Llopis-Goig (2013) združio stavove i prakse koji se mogu tumačiti kao izraz kozmopolitizma kod pojedinca i faktorskom analizom pokazao njegova različita očitovanja unutar društva. Ipak, autorova operacionalizacija ne omogućuje uočavanje jačine kozmopolitskih stavova

među pojedincima ni uočavanje pojedinaca koji ne izražavaju takve stavove i prakse.

Nadalje, Woodward, Skrbis i Bean (2008) u svom istraživanju koncept kozmopolitizma dovode u vezu s globalizacijom. Autori su konstruirali skalu kozmopolitizma s namjerom promatranja indikatora kozmopolitizma i nacionalizma te skalu koja je mjerila stavove ispitanika o različitim aspektima globalizacije. Kombinacijom tih dviju skala Woodward, Skrbis i Bean (2008) definirali su tri tipa kozmopolitske dispozicije, odnosno kozmopolite koji imaju pozitivne stavove prema globalizaciji zbog proširenih mogućnosti izbora i potrošnje, kozmopolite koji imaju pozitivne stavove spram globalizacije zbog mogućnosti multikulturalnosti te kozmopolite koji imaju pozitivne stavove prema globalizaciji zbog novih ekonomskih mogućnosti.

Križanec i Čorkalo Biruški (2009) također su pridonijele razvoju skale kozmopolitizma. U istraživanju su autorice definirale skalu u kojoj su suprotstavile nacionalizam i kozmopolitizam kao dva suprotna pola. Jedan od ciljeva njihova istraživanja bio je utvrditi mogućnosti predviđanja nacionalističkih i kozmopolitskih stavova na temelju sociodemografskih pokazatelja, ideološke identifikacije i religioznosti. Iako su utvrdile kako su sociodemografske karakteristike, politička orijentacija i odnos prema vjeri bolji prediktori za nacionalizam, regresijski model pokazao se značajnim i za kozmopolitizam. Povezanost sociodemografskih karakteristika i kozmopolitizma analizirana je u svim prije navedenim istraživanjima, gdje ih autori tretiraju kao bitan prediktor za definiranje kozmopolitizma kod pojedinaca. Woodward, Skrbis i Bean (2008) sociodemografske karakteristike, koje utječu na izražavanje kozmopolitskih stavova i praksi, nazivaju »kozmpolitskom dispozicijom«. Takvu dispoziciju autori povezuju s Bourdieuvim konceptom habitusa, odnosno sustavom vrijednosti i praksi svakog pojedinca, a koji je oblikovan povijesno i kroz socijalizaciju.

Navedena empirijska istraživanja samo su neka od onih koja pokušavaju razjasniti određene aspekte kozmopolitizma. S ciljem uspostave veze između kozmopolitskog svjetonazora i konzumerizma Riefler i Diamantopoulos (2009) proveli su analizu instrumenata za mjerenje kozmopolitizma koji su im bili dostupni u trenutku provođenja istraživanja. Na osnovi revizije ponuđenih skala za mjerenje koncepta autori su uočili probleme nezadovoljavajuće pouzdanosti, formulacije čestica i nemogućnosti provjere valjanosti instrumenata. Iz prijašnjeg pregleda empirijskih istraživanja jasno je kako je od trenutka objave rada Rieflera i Diamantopoulosa (2009) proveden odre-

đeni broj istraživanja koja su dovela do bitnih saznanja o očitovanjima kozmopolitizma u društvu. Stoga je ključno, kako bi se upotpunila dosadašnja saznanja o konceptu, uzeti u obzir relevantne teorijske rasprave i empirijska istraživanja na temu kozmopolitizma.

CILJ I METODA ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja

Uzimajući u obzir kompleksnost pojma kozmopolitizma, što je uočljivo iz iznesenih teorijskih rasprava, i nedostatak empirijskih istraživanja na tu temu, cilj ovog istraživanja bio je definiranje valjanog i pouzdanog instrumenta za mjerenje prisutnosti kozmopolitizma u određenoj populaciji. Skala koju su ponudili Saran i Kalliny (2012), a koja je pokazala dobra metrička svojstva, u ponešto izmijenjenom obliku preuzeta je u ovom istraživanju s namjerom daljnjeg testiranja njezine konstruktne i konvergentne valjanosti, pouzdanosti i primjenjivosti. Instrument je testiran na populaciji studenata Sveučilišta u Zadru. Podaci na kojima je temeljeno istraživanje prikupljeni su od 7. do 15. listopada 2020. *online* anketom. Anketa je bila postavljena u Facebook-grupu »Sveučilište u Zadru (studenti)« te poslana svim studentima/icama koji se koriste službenom e-mail adresom Sveučilišta u Zadru.

Instrument

Anketa je oblikovana i bila dostupna u *online* aplikaciji LimeSurvey. Anketni upitnik sastojao se od tri cjeline, odnosno od skale kozmopolitizma, pitanja čija je namjera bila ispitivanje konvergentne valjanosti definiranog instrumenta i cjeline koja je ispitivala sociodemografske karakteristike ispitanika. Za svako pitanje odabrana je opcija obaveznog odgovora, tako da ispitanici nisu mogli ostavljati neispunjena pitanja. U uvodnom dijelu ankete ispitanicima je objašnjena svrha istraživanja te im je zajamčena anonimnost.

Kao što je već istaknuto, kao instrument za mjerenje kozmopolitizma preuzeta je skala Sarana i Kallinyja (2012). Skala se sastojala od četrnaest čestica koje su bile usmjerene ispitivanju stavova, vrijednosti i ponašanja koje pojedinci iskazuju prema različitim kulturama i osobama iz različitih kultura, odnosno identitetske karakteristike koje Hannerz (2006) definira kao pokazatelje dimenzije kulturnoga kozmopolitizma. Pojedine čestice bile su izmijenjene tako da je konstrukcija »Mislim da...«, koju su upotrebljavali Saran i Kalliny (2012), zamijenjena proaktivnijim formulacijama kako bi se izbjeglo načelno slaganje ispitanika s tvrdnjama. Tako je, na primjer, tvrdnja »Mi-

slim da povezivanje s osobama iz drugih kultura doprinosi našem okruženju» preformulirana u »Povezivanje s osobama iz drugih kultura doprinosi našem okruženju.« Ispitanici su svoje slaganje ili neslaganje s navedenim tvrdnjama mogli iznijeti na stupnjevanoj ljestvici od »1 – u potpunosti se ne slažem« do »5 – u potpunosti se slažem«. Prije skale u upitnik je umetnut kratki uvodni tekst u kojem je objašnjen pojam kozmopolitizma kako bi se ispitanike potaknulo na promišljanje i izražavanje vlastitih stajališta.

Druga cjelina u upitniku bila je posvećena varijablama kojima se trebala ispitati konvergentna valjanost ponuđene skale kozmopolitizma. Pitanja su bila definirana na osnovi prije opisanih teorijskih i empirijskih istraživanja koja su pokazala vezu između kozmopolitizma i nekih drugih pokazatelja. Tako su pitanja u drugoj cjelini upitnika bila usmjerena ispitivanju određenih pokazatelja transnacionalizma, političkog opredjeljenja i podrške općim ljudskim pravima. Uvrštavanje čestica koje ispituju transnacionalna iskustva ispitanika najviše je potaknuto teorijskim razmatranjima Roudometofa (2005), koji koncept kozmopolitizma dovodi u vezu s konceptom transnacionalizma. Ispitanicima je tako bilo postavljeno pitanje o broju stranih jezika koje poznaju u mjeri da njima mogu neometano komunicirati i pitanje o broju posjećenih stranih zemalja od petnaeste godine života. Fuss, García Albacete i Rodríguez Monter (2004) pokazali su kako poznavanje stranih jezika igra važnu ulogu u povezivanju s različitim kulturama, što se može protumačiti kao indikator transnacionalizma. Nadalje, politička opredijeljenost ispitanika mjerena je stupnjevanom ljestvicom od »krajnje lijevog« do »krajnje desnog«, gdje je bila ponuđena i opcija »ne mogu procijeniti«. Podrška općim ljudskim pravima mjerena je na ljestvici od »1 – u potpunosti se ne slažem« do »5 – u potpunosti se slažem«, gdje su ispitanici trebali izraziti svoja stajališta o tome koja ljudska prava treba uvijek štiti. Snažnu povezanost izražavanja kozmopolitiskih stavova i političkih stajališta utvrdio je Llopis-Goig (2013) u svom istraživanju.

Namjera posljednje cjeline pitanja u upitniku bila je ispitati sociodemografske karakteristike ispitanika. Navedene karakteristike u fokusu su svih empirijskih istraživanja na temu kozmopolitizma, a Križanec i Čorkalo Biruški (2009) na njih su se najviše fokusirale kao prediktore kozmopolitizma. Autorice su kao moguće prediktore u svoje istraživanje uključile varijable spola, dobi, nacionalnosti, obrazovanja oca, veličine mjesta odrastanja, samoprocjene materijalnih prilika obitelji i važnosti religije. Slična pitanja, kao što su dob, spol, nacionalnost i drugo, postavljena su ispitanicima u ovoj

anketi. Kod pitanja o veličini mjesta odrastanja ispitanicima su ponuđeni odgovori od 2000 stanovnika do više od 100.000 stanovnika, što upućuje na podrijetlo iz neka od četiri najveća hrvatska grada. Nadalje, postavljeno im je pitanje o odnosu prema religiji s ponuđenim odgovorima koji su zahvaćali spektar od ortodoksnih vjernika do protivnika vjere. Posljednje pitanje u upitniku bilo je ono o samoprocjeni materijalnih prilika obitelji.

Uzorak

Uzimajući u obzir prirodu provedbe *online* ankete, ovim istraživanjem prikupljeni su podaci na neprobabilističkome prigodnom uzorku studenata Sveučilišta u Zadru. Od 7. do 15. listopada 2020. prikupljena su 202 u potpunosti ispunjena upitnika. Uzorak čini 85,1% studentica i 14,4% studenata, dok se jedna osoba po pitanju spola izjasnila kao nebinarna. Ispitanici su u dobi između 18 i 38 godina ($M = 22,62$, $SD = 3,362$). Iako Sveučilište u Zadru nema objavljenih podataka o strukturi studentske populacije u Zadru, prezastupljenost studentica u uzorku može se objasniti strukturom Sveučilišta, na kojem prevladavaju društveni i humanistički smjerovi. Prema podacima Nacionalnog izvješća EUROSTUDENT, studentice tradicionalno dominiraju upravo u tim znanstvenim područjima (Rimac, Bovan i Ogresta, 2019). S obzirom na veličinu mjesta u kojem su odrastali, 28,2% ispitanika živjelo je u mjestima do 2000 stanovnika, 24,3% u mjestima do 10.000 stanovnika, 36,6% ispitanika živjelo je u naseljima do 100.000 stanovnika, a 10,9% odrastalo je u nekom od četiri veća grada u Hrvatskoj s više od 100.000 stanovnika.

Metode obrade podataka

Obrada podataka provedena je programskim jezikom R. Kako bi se utvrdila metrička svojstva definiranog instrumenta za mjerenje kozmopolitizma, primijenjeni su bivarijatni (korelacijska analiza) i multivarijatni statistički postupci (eksploratorna faktorska analiza, konfirmatorna faktorska analiza i višestruka regresijska analiza), pri čemu su upotrijebljeni dodatni paketi »psych« i »lavaan«.

Eksploratorna faktorska analiza provedena je kako bi se utvrdili broj faktora i faktorska zasićenja. Hayton, Allen i Scarpello (2004) naglašavaju kako je jedna od metodološki najkritičnijih odluka za istraživače prilikom provedbe eksploratorne faktorske analize odluka o broju zadržanih faktora. Najčešće primjenjivana metoda zadržavanja faktora jest Guttman-Kaiser (GK) kriterij, prema kojem se zadržavaju faktori čije su svojstvene vrijed-

nosti veće od 1, a koji ima tendenciju zadržavanja prevelikog broja ekstrahiranih faktora (Hayton, Allen i Scarpello, 2004). Uspoređujući različite metode i kriterije za zadržavanje faktora, autori su kao najpouzdaniju metodu istaknuli paralelnu analizu koja je primijenjena u ovom istraživanju. Kao mjera pouzdanosti upotrijebljeni su Cronbachov alfa koeficijent i glb (engl. *greatest lower bound*). Sijtsma (2009) navodi kako Cronbachov alfa ima tendenciju podcjenjivanja pouzdanosti određene skale, što je posebno izraženo kod instrumenata s manjim brojem čestica, te kao primjereniji pokazatelj predlaže glb. Ipak, zbog svoje uvriježenosti u znanstvenoj literaturi bit će naveden i Cronbachov alfa koeficijent.

Konfirmatorna faktorska analiza, koja ispituje slaganje empirijskih podataka s hipotetičkim podacima (Brown, 2015), provedena je s ciljem validacije formuliranog modela. Kod interpretacije je uzeto u obzir nekoliko kriterija koji upućuju na pristajanje modela (engl. *goodness-of-fit*): χ^2 , SRMR, RMSEA, CFI i TLI. Hi-kvadrat (χ^2) Brown (2015) navodi kao klasični indeks apsolutnog poklapanja koji bi u slučaju dobrog pristajanja modela trebao biti statistički neznačajan. Ipak, taj kriterij često je prestrog za primijenjena istraživanja, zbog čega se veći fokus stavlja na standardizirani korijen iz prosjeka kvadratnih odstupanja varijanci i kovarijanci zadanih modelom u odnosu na empirijski dobivene (SRMR) (Brown, 2015). SRMR može varirati između 0 i 1, a što je njegov iznos bliži 0, to upućuje na bolje pristajanje modela, s tim da se iznos od 0,08 ili manji smatra prihvatljivim (Brown, 2015). Korijen iz prosječne kvadrirane pogreške aproksimacije (RMSEA) također varira između 0 i 1, a što je bliži 0, to je model bolji, s tim da se vrijednosti jednake ili manje od 0,06 smatraju prihvatljivima (Brown, 2015). Posljednja su dva pokazatelja usporedni indeks prikladnosti (CFI) i Tucker-Lewis indeks (TLI), koji su slični, s tom razlikom da je TLI nenormiran, odnosno može poprimiti vrijednosti izvan ranga od 0 do 1 (Brown, 2015). Vrijednosti CFI i TLI koje su veće od 0,9 upućuju na prihvatljivi model (Brown, 2015).

Dobiveni faktorski skorovi, odnosno standardizirani položaj svakog pojedinog ispitanika u odnosu na kontinuum latentne varijable, korelirani su s prije istaknutim varijablama čija je bila namjera ispitati konvergentnu valjanost instrumenta. Ovisno o distribucijama tih varijabli izračunati su Pearsonov ili Kendallov koeficijent. Također, provedena je višestruka regresijska analiza u kojoj su faktorski skorovi poslužili kao kriterijska varijabla koja je testirana skupom prediktora koji su obuhvaćali sociodemografske karakteristike ispitanika.

REZULTATI

Paralelna analiza provedena je pomoću metode polikorične korelacije, koja je primjerenija za ordinalne varijable nego uobičajeni Pearsonov koeficijent korelacije (Cho, Li i Bandalos, 2009). Rezultati paralelne analize sugerirali su zadržavanje jednog faktora, nakon čega je provedena eksploratorna faktorska analiza. Uvidom u faktorska zasićenja odlučeno je iz daljnjih analiza izbaciti tvrdnju »Političke rasprave su vrijedne ako nadilaze rasprave o nacijama«, koja je u usporedbi s ostalim varijablama pokazala uvjerljivo najmanje zasićenje od 0,37. Eksploratorna faktorska analiza ponovno je provedena na modelu s trinaest čestica, a zasićenja su navedena u tablici 2. Cronbachov alfa koeficijent i glb pokazali su visoku razinu pouzdanosti takva modela, u iznosima od $\alpha = 0,93$, odnosno $glb = 0,95$.

Tablica 2. Standardizirana faktorska zasićenja modela s trinaest čestica nakon provedbe eksploratorne faktorske analize

Table 2. Standardised factor loadings of 13-item model based on exploratory factor analysis

Dobro je upijati što više različitih kulturnih iskustava.	0,82
Povezivanje s osobama iz drugih kultura doprinosi našem okruženju.	0,80
Mogućnost komuniciranja s osobama iz različitih zajednica je pozitivna stvar.	0,80
Radoznala/o sam prema različitim ljudima i kulturama.	0,80
Voljna/an sam učiti o drugim kulturama kroz slušanje, promatranje, razmišljanje i promišljanje.	0,78
Interakcija s osobama iz različitih kultura i zajednica razvija moju sposobnost razumijevanja različitih individua.	0,74
Uživam biti otvoren/a prema ljudima, mjestima i iskustvima iz različitih kultura i naroda.	0,72
Provodim vrijeme s osobama koje su voljne razgovarati i učiti o drugim kulturama.	0,69
U svijetu bi bilo manje sukoba kada bi ljudi imali pozitivan stav prema drugim zajednicama.	0,68
Otvoren/a sam spram ideje u kulturnoj promjeni.	0,60
Tuđu kulturu i običaje poštujem na jednak način kao što poštujem vlastitu kulturu i običaje.	0,59
Da bi osoba bila uspješna mora znati koristiti sredstva, informacije, znanje i vještine iz različitih kultura.	0,57
Vrijedno je informirati se o događajima u svijetu.	0,50

Nakon eksploratorne faktorske analize provedena je konfirmatorna faktorska analiza na zadržanih trinaest čestica. Provjerom distribucija navedenih varijabli na većini je uočeno odstupanje od normalne distribucije u obliku negativne asimetričnosti. Stoga je ML (engl. *maximum likelihood*) metoda procjene zamijenjena MLM metodom procjene (Brown, 2015), koja upotrebljava robusne standardne pogreške. Skala s trinaest čestica pokazala je prihvatljivo pristajanje modela: $\chi^2 = 206$, $df = 65$, $SRMR = 0,05$, $RMSEA = 0,1$, $CFI = 0,91$, $TLI = 0,87$. Saturacije čestica te skale s latentnom varijablom također su prihvatljive i kreću se od 0,49 do 0,82, odnosno veće su od 0,4, što Brown (2015) navodi kao donji kriterij.

S ciljem definiranja skale koja pokazuje još bolja metrička svojstva konfirmatorna faktorska analiza provedena je na skraćenoj skali od šest čestica, za koju su autori Saran i Kalliny (2012) utvrdili da pokazuje veću konstruktnu valjanost. Ta skala pokazala je nešto više vrijednosti pristajanja modela: $\chi^2 = 25$, $df = 9$, $SRMR = 0,05$, $RMSEA = 0,09$, $CFI = 0,95$, $TLI = 0,91$. Saturacije čestica kraće skale s latentnom varijablom kreću se u rasponu od 0,49 do 0,78 i navedene su u tablici 3. Koeficijenti pouzdanosti kraće skale očekivano su nešto niži nego u duljoj verziji, ali i dalje poprimaju zadovoljavajuće vrijednosti: $\alpha = 0,8$ i $gfb = 0,83$. Iako su obje skale pokazale prihvatljiva metrička svojstva i može se tvrditi da su valjan i pouzdan instrument za mjerenje koncepta kozmopolitizma, pri daljnjim postupcima ispitivanja konvergentne valjanosti uzeta je u obzir isključivo kraća skala, odnosno njezini faktorski rezultati.

Tablica 3. Standardizirana faktorska zasićenja modela sa šest čestica nakon provedbe konfirmatorne faktorske analize

Table 3. Standardised factor loadings of 6-item model based on confirmatory factor analysis

Voljna/an sam učiti o drugim kulturama kroz slušanje, promatranje, razmišljanje i promišljanje.	0,78
Provodim vrijeme s osobama koje su voljne razgovarati i učiti o drugim kulturama.	0,71
U svijetu bi bilo manje sukoba kada bi ljudi imali pozitivan stav prema drugim zajednicama.	0,62
Da bi osoba bila uspješna mora znati koristiti sredstva, informacije, znanje i vještine iz različitih kultura.	0,59
Tuđu kulturu i običaje poštujem na jednak način kao što poštujem vlastitu kulturu i običaje.	0,55
Vrijedno je informirati se o događanjima u svijetu.	0,49

Konvergentna valjanost instrumenta ispitana je u odnosu na varijable kojima su operacionalizirani neki aspekti transnacionalizma, određena politička stajališta te sociodemografske karakteristike ispitanika. Za provjeru povezanosti kozmopolitizma i ukupnog broja stranih jezika koje ispitanici poznaju izračunat je Kendallov koeficijent, čime je utvrđena pozitivna statistički značajna povezanost $\tau = 0,16$, $p < 0,01$. Za provjeru povezanosti rezultata na skali kozmopolitizma i ukupnog broja stranih zemalja koje su ispitanici posjetili od svoje petnaeste godine izračunat je Pearsonov koeficijent. I u tom je slučaju utvrđena niska, no statistički značajna i pozitivna korelacija od $r = 0,16$, $p < 0,05$. Iako su posrijedi relativno niske korelacije, u ovom istraživanju utvrđena je određena povezanost pokazatelja transnacionalizma s pokazateljima kozmopolitizma. Takvi rezultati prate zaključke prijašnjih teorijskih i empirijskih istraživanja koja su ipak utvrdila snažniju povezanost tih dvaju koncepata.

Nadalje, instrument je testiran u odnosu na određena politička stajališta ispitanika. Kako bi se ispitala povezanost kozmopolitizma i političkog opredjeljenja, izračunat je Pearsonov koeficijent. Valja naglasiti kako su ispitanici svoje stavove mogli izražavati na ljestvici od »1 – krajnje lijevo« do »5 – krajnje desno«. Utvrđena je statistički značajna korelacija negativnog predznaka $r = -0,27$, $p < 0,01$, što upućuje na to da se ispitanici koji pokazuju izraženije kozmopolitske stavove ujedno snažnije priklanjaju lijevim političkim opcijama. Pearsonov koeficijent izračunat je i za ispitivanje povezanosti kozmopolitizma i podrške zaštiti općih ljudskih prava. Uočena je pozitivna statistički značajna povezanost $r = 0,56$, $p < 0,01$, iz čega se zaključuje kako ispitanici koji iskazuju izraženije kozmopolitske stavove ujedno izražavaju snažniji stav potrebe zaštite općih ljudskih prava. Relativno visoke korelacije varijabli koje ispituju politička stajališta ispitanika s kozmopolitskim stavovima potvrđuje u svom istraživanju i Llopis-Goig (2013).

Posljednje, ponuđena skala kozmopolitizma višestrukom regresijskom analizom ispitana je sa skupom prediktora koji su uključivali sociodemografske karakteristike ispitanika. Skup prediktora obuhvaćao je varijable spola, dobi, veličine naselja u kojem su ispitanici odrasli, njihov odnos prema religiji i samoprocjenu materijalnog stanja obitelji. Regresijski model pokazao se značajnim, $F = 1,79$, $p < 0,05$, što je u skladu s nalazima autorica Križanec i Čorkalo Biruški (2009). Autorice su statistički značajan doprinos unutar regresijskog modela utvrdile na varijablama spola, samoprocjene životnog standarda i odnosa prema religiji te na osnovi toga zaključile kako snažnije kozmopolitske stavove izražavaju žene, osobe nižega životnog standarda

te manje religiozne osobe. U ovom istraživanju najveći doprinos pokazala je varijabla spola $\beta = -0,22$, čime je potvrđeno da žene izražavaju snažnije kozmopolitske stavove.

Tablica 4. Višestruka regresijska analiza sociodemografskih varijabli i skale kozmopolitizma

Table 4. Multiple regression analysis of sociodemographic variables and cosmopolitanism scale

	b	β	Std. error	p
Spol (ref. ženski)	-0,57	-0,22	0,18	0,00
Dob	-0,01	-0,03	0,02	0,62
Veličina naselja (ref. do 2000 stanovnika)				
Od 2000 do 10.000 stanovnika	-0,17	-0,08	0,18	0,33
Do 10.000 do 100.000 stanovnika	-0,14	-0,08	0,16	0,37
Više od 100.000 stanovnika	0,11	0,04	0,23	0,64
Odnos prema religiji (ref. Uvjeren/a sam vjernica/k i prihvaćam sve što me vjera uči)				
Religiozna/an sam, premda ne prihvaćam sve što moja vjera uči	0,12	0,06	0,17	0,49
Dosta razmišljam o tome, ali nisam načistu vjerujem li ili ne	0,08	0,02	0,26	0,76
Prema religiji sam ravnodušna/an	-0,48	-0,10	0,37	0,19
Nisam religiozna/an, iako nemam ništa protiv religije	0,27	0,13	0,19	0,16
Nisam religiozna/an i protivnica/k sam religije	-0,02	0,00	0,39	0,96
Samoprocjena materijalnih prilika obitelji (ref. Jako loše, znatno slabije od većine drugih)				
Loše, slabije od većine drugih	-0,24	-0,06	0,69	0,74
Osrednje, kao u većine drugih	-0,27	-0,14	0,66	0,68
Vrlo dobro, bolje od većine drugih	-0,47	-0,22	0,67	0,48
Odlično, znatno bolje od većine drugih	-0,68	-0,16	0,71	0,34
R² = 0,052				

DOPRINOSI I OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA

Provedbom potrebnih analiza zaključuje se kako skala kozmopolitizma koju su ponudili Saran i Kalliny (2012), a koja je u ponešto izmijenjenom

obliku primijenjena u ovom istraživanju, pokazuje povoljna metrička svojstva. Konfirmatornom faktorskom analizom utvrđeno je da duža skala, u kojoj je zadržano trinaest čestica, pokazuje visoku pouzdanost i prihvatljivo pristajanje modela. Ponovljenom analizom na kraćoj skali od šest čestica, za koju su Saran i Kalliny (2012) utvrdili povoljnija svojstva, utvrđeni su visoka pouzdanost i još bolje slaganje s pretpostavljenim modelom. Daljnjim ispitivanjem instrumenta u odnosu na pokazatelje za koje se u prijašnjim istraživanjima pokazala značajna povezanost s konceptom kozmopolitizma utvrđena je konvergentna valjanost skale. Iz svega navedenoga može se utvrditi kako je skala kozmopolitizma kakva je ponuđena u ovom istraživanju pouzdan i valjan instrument za mjerenje kulturne dimenzije kozmopolitizma u određenoj populaciji. Dulja inačica skale omogućuje nešto pouzdanije mjerenje koncepta i bogatiju interpretaciju pojedinih sadržajnih poddomena skale, dok je kraća verzija ekonomičan i pouzdan instrument za mjerenje kozmopolitskih orijentacija, koji u pogledu sadržajne valjanosti i pouzdanosti daleko nadmašuje izvedene, »priručne« jednočestične mjere.

Osim validacije instrumenta za mjerenje kozmopolitizma, ovo istraživanje pridonijelo je njegovu teorijskom i empirijskom shvaćanju. Uzimajući u obzir različita tumačenja kozmopolitizma, u konceptualnom dijelu rada sažeta je njihova sustavna tipologija te su istaknuti glavni razlozi koji dovode do problemā kod njegova definiranja. Takvo razmatranje može poslužiti kao osnova za daljnja teorijska promišljanja koncepta, u koja je potrebno uključiti i suvremene teorijske pristupe poput transnacionalizma i kritičkih promišljanja nacionalizma. Također, ispitivanjem konstruktne valjanosti skale kozmopolitizma došlo se do bitnih spoznaja o povezanosti koncepta s pojedinim drugim pokazateljima. Sociodemografske karakteristike pokazale su se kao značajan prediktor, pri čemu je utvrđeno kako žene izražavaju snažnije kozmopolitske stavove, što su potvrdila i druga istraživanja (usp. Reysen i Katzarska-Miller 2018; Križanec i Čorkalo Biruški 2009). Nadalje, utvrđena je veza između kozmopolitizma i političke orijentacije te određenih indikatora transnacionalizma, kao što su poznavanje stranih jezika i broj posjećenih stranih zemalja. Najsnažnija veza utvrđena je između kozmopolitizma i stavova o potrebi zaštite općih ljudskih prava. Taj nalaz podržava definiranje kozmopolitizma kao moralnog (Delanty, 2009; Boucher, Aubert i de Latour, 2019) ili demokratskog (Calhoun, 2003), kojim se ističe načelo kozmopolita prema kojem je svaka osoba jednaka i pripada univerzalnoj ljudskoj zajednici.

Ograničenja ovog istraživanja prvenstveno se vezuju uz homogenost uzorka na kojem je ispitan instrument i relativno malen broj pokazatelja kojima je testirana njegova valjanost. Kako su u istraživanju uzorak činili isključivo studenti jednog sveučilišta, kod daljnjih validacija i mogućih revizija skale trebalo bi se usmjeriti na uključivanje heterogenijeg uzorka kako bi se njezine mjerne karakteristike potvrdile na široj populaciji. Također, u upitnik su bili uključeni pokazatelji za koje se iz prijašnjih nalaza pokazalo da su povezani s kozmopolitizmom, a čija je glavna namjera bila ispitivanje valjanosti instrumenta. Kod provedbe daljnjih istraživanja na temu kozmopolitizma valjalo bi obratiti veću pozornost upravo na te koncepte i pokazatelje kako bi se utvrdilo što dovodi do formiranja kozmopolitskih stavova i potencijalno mogla stvoriti osnova za definiranje određenih tipova kozmopolitizma.

LITERATURA

- Abdullah, A. A. (1999). Comment 2. [on P. Streeten's Globalisation: Threat or Opportunity?], *The Pakistan Development Review*, 37 (4): 81–83.
- Altıntaş, H., Bahar Kurtulmuşoğlu, F., Ruediger Kaufmann, H., Harcard, T. i Gundogane, N. (2013). The Development and Validation of a Consumer Cosmopolitan ISM Scale: The Polar Opposite of Xenophobic Attitudes, *Economic Research*, 26 (1): 137–154. <https://doi.org/10.1080/1331677x.2013.11517594>
- Appiah, K. A. (2002). Cosmopolitan Patriots, u: M. Nussbaum i J. Cohen (ur.). *For Love of Country?*. Boston: Beacon Press, 21–29.
- Beck, U. (2000). The cosmopolitan perspective: sociology of the second age of modernity, *British Journal of Sociology*, 51 (1): 79–105. <https://doi.org/10.1080/000713100358444>
- Beck, U. (2004). Cosmopolitical realism: on the distinction between cosmopolitanism in philosophy and the social sciences, *Global Networks*, 4 (2): 131–156. <https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2004.00084.x>
- Beck, U. i Sznaider, N. (2010). Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: a research agenda, *The British Journal of Sociology*, 57 (1): 381–403. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2009.01250.x>
- Boucher, F., Aubert, I. i de Latour, S. G. (2019). *Approaches to Cosmopolitanism: Review Essay on Their History, Analysis and Application to the EU*, NOVAMIGRA Review Essay of Approaches to Cosmopolitan Democracy, https://novamigra.eu/index.php?c=50_publications (20. 01. 2022.).
- Brown, T. (2015). *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*. New York: Guilford Press.
- Calhoun, C. (2003). "Belonging" in the cosmopolitan imaginary, *Ethnicities*, 3 (4): 531–553. <https://doi.org/10.1177/1468796803003004005>
- Castells, M. (1999). *Information Technology, Globalization and Social Development*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD Discussion Paper 114), <https://cdn.unrisd.org/assets/library/papers/pdf-files/dp114.pdf> (20. 01. 2022.).

- Cho, S. J., Li, F. i Bandalos, D. (2009). Accuracy of the Parallel Analysis Procedure With Polychoric Correlations, *Educational and Psychological Measurement*, 69 (5): 748–759. <https://doi.org/10.1177/0013164409332229>
- Cicchelli, V. (2014). Living in a Global Society, Handling Otherness: An Appraisal of Cosmopolitan Socialization, *Quaderni di Teoria Sociale*, 14: 217–242.
- Colic-Peisker, V. (2006). “Ethnic” and “Cosmopolitan” Transnationalism: Two Cohorts of Croatian Immigrants in Australia, *Migracijske i etničke teme*, 22 (3): 211–230.
- Delanty, G. (2009). *The Cosmopolitan Imagination: The Renewal of Critical Social Theory*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511642227>
- Faist, T. (2012). Toward a Transnational Methodology: Methods to Address Methodological Nationalism, Essentialism, and Positionality, *Revue Européenne de Migrations Internationales*, 28 (1): 51–70. <https://doi.org/10.4000/remi.5761>
- Fuss, D., García Albacete, G. i Rodríguez Monter, M. (2004). The Role of Language Skills and Foreign Country Experiences in the Development of European Identity, *Sociología*, 36 (3): 273–292.
- Glick Schiller, N., Basch, L. i Blanc-Szanton, C. (1992). Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration, *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645 (1): 1–24. <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.1992.tb33484.x>
- Guttal, S. (2007). Globalisation, *Development in Practice*, 17 (4-5): 523–531. <https://doi.org/10.1080/09614520701469492>
- Hannerz, U. (2006). *Two Faces of Cosmopolitanism: Culture and Politics*. Barcelona: Fundació CIDOB.
- Hayton, J., Allen, D. i Scarpello, V. (2004). Factor Retention Decisions in Exploratory Factor Analysis: A Tutorial on Parallel Analysis, *Organizational Research Methods*, 7 (2): 191–205. <https://doi.org/10.1177/1094428104263675>
- Khan, M. S. (1999). Comment 1. [on P. Streeten’s Globalisation: Threat or Opportunity?], *The Pakistan Development Review*, 37 (4): 77–80.
- Kendall, G., Woodward, I. i Skrbis, Z. (2009). *The Sociology of Cosmopolitanism: Globalization, Identity, Culture and Government*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230234659>
- Križanec, T. i Čorkalo Biruški, D. (2009). Prediktori nacionalizma i kozmopolitizma: doprinos nekih sociodemografskih obilježja, ideološke samoidentifikacije i individualizma/kolektivizma na uzorku studenata i njihovih roditelja, *Migracijske i etničke teme*, 25 (1-2): 7–33.
- Lamont, M. i Aksartova, S. (2002). Ordinary Cosmopolitanisms Strategies for Bridging Racial Boundaries among Working-Class Men, *Theory, Culture & Society*, 19 (4): 1–25. <https://doi.org/10.1177/0263276402019004001>
- Llopis-Goig, R. (2013). Dimensions of cosmopolitanism and their influence on political consumption: an analysis focused on Spanish consumers, *International Journal of Consumer Studies*, 37 (5): 481–489. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12016>
- Merkel, W. (2016). Kozmopolitizam protiv komunitarizma: novi sukob u europskim demokracijama, *Političke perspektive: časopis za istraživanje politike*, 6 (3): 73–86.
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Mesić, M. (2006). *Multikulturalizam: društveni i teorijski izazovi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Nejašmić, I. i Toskić, A. (2013). Starenje stanovništva u Hrvatskoj: sadašnje stanje i perspektive, *Hrvatski geografski glasnik*, 75 (1): 89–110. <https://doi.org/10.21861/hgg.2013.75.01.05>

- Olofsson, A. i Öhman, S. (2007). Cosmopolitans and locals. An empirical investigation of transnationalism, *Current Sociology*, 55 (6): 877–895. <https://doi.org/10.1177/0011392107081991>
- Pichler, F. (2009). “Down-to-Earth” Cosmopolitanism Subjective and Objective Measurements of Cosmopolitanism in Survey Research, *Current Sociology*, 57 (5): 704–732. <https://doi.org/10.1177/0011392109337653>
- Pichler, F. (2011). Cosmopolitanism in a global perspective: An international comparison of open-minded orientations and identity in relation to globalization, *International Sociology*, 27 (1): 21–50. <https://doi.org/10.1177/0268580911422980>
- Reysen, S. i Katzarska-Miller, I. (2018). *The Psychology of Global Citizenship: A Review of Theory and Research*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Riefler, P. i Diamantopoulos, A. (2009). Consumer cosmopolitanism: Review and replication of the CYMYC scale, *Journal of Business Research*, 62 (4): 407–419. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2008.01.041>
- Rimac, I., Bovan, K. i Ogresta, J. (2019). *Nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT VI za Hrvatsku*. Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja.
- Roudometof, V. (2005). Transnationalism, Cosmopolitanism and Glocalization, *Current Sociology*, 53 (1): 113–135. <https://doi.org/10.1177/0011392105048291>
- Saran, A. i Kalliny, M. (2012). Cosmopolitanism: Concept and Measurement, *Journal of Global Marketing*, 25 (5): 282–291. <https://doi.org/10.1080/08911762.2012.779196>
- Schueth, S. i O’Loughlin, J. (2008). Belonging to the world: Cosmopolitanism in geographic contexts, *Geoforum*, 39 (2): 926–941. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2007.10.002>
- Sijtsma, K. (2009). On the Use, the Misuse, and the Very Limited Usefulness of Cronbach’s Alpha, *Psychometrika*, 74 (1): 107–120. <https://doi.org/10.1007/s11336-008-9101-0>
- Skrbis, Z. i Woodward, I. (2007). The ambivalence of ordinary cosmopolitanism: Investigating the limits of cosmopolitan openness, *The Sociological Review*, 55 (4): 730–747. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954x.2007.00750.x>
- Spasić, I. (2011). Cosmopolitanism as Discourse and Performance: A View from the Semiperiphery, *Revija za sociologiju*, 41 (3): 269–290. <https://doi.org/10.5613/rzs.41.3.1>
- Streeten, P. (1999). Globalisation: Threat or Opportunity?, *The Pakistan Development Review*, 37 (4): 51–83. <https://doi.org/10.30541/v37i4ipp.51-83>
- Vertovec, S. i Cohen, R. (2002). Introduction: conceiving cosmopolitanism, u: S. Vertovec i R. Cohen (ur.). *Conceiving Cosmopolitanism: Theory, Context and Practice*. Oxford: Oxford University Press, 1–22.
- Wimmer, A. i Glick Schiller, N. (2003). Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology, *International Migration Review*, 37 (3): 576–610. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00151.x>
- Woodward, I., Skrbis, Z. i Bean, C. (2008). Attitudes towards globalization and cosmopolitanism: cultural diversity, personal consumption and the national economy, *The British Journal of Sociology*, 59 (2): 207–226. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2008.00190.x>

Validation of the Cosmopolitanism Scale: Empirical Verification of the Conceptual Framework of Cultural Cosmopolitanism

Sara Čović, Ivan Puzek

SUMMARY

In the broadest sense, cosmopolitanism can be described as a belief and action in accordance with the view that all human beings belong to a unique world political community. However, such a simplified definition overlooks the multidimensionality of the concept. The term cosmopolitanism has been present in public discourse since ancient times and has carried different connotations throughout history, which contributes to its ambiguity. The preconditions for the development of cosmopolitanism in its present sense arose in the mid-20th century, after the world wars and the onset of new globalisation processes. Within the social sciences, a significant interest in a more specific definition and conceptualisation of cosmopolitanism emerged in the second half of the 20th century. However, numerous theoretical discussions since then have not yet offered such a definition of the concept. An additional problem lies in the fact that those theoretical discussions, which defined multiple aspects and types of cosmopolitanism, are not accompanied by a corresponding number of empirical research. By considering previous theoretical and empirical research on the topic, this paper aims to offer a clearer conceptualisation and operationalisation of cosmopolitanism, with the focus on constructing a valid instrument for its measurement.

While it is difficult to offer a clear and unambiguous theoretical definition of cosmopolitanism, most researchers have moved in the direction of a clearer definition of certain aspects of the concept. There were a few attempts of such conceptualisation that have been met with wider acclamation, some of which were more complex and some simpler. Vertovec and Cohen (2002) established the most sophisticated conceptualisation by defining cosmopolitanism as a sociocultural condition, a philosophy or worldview, a political project, an attitude or disposition, and a practice or competence. With the aim of capturing multiple aspects of the concept, Boucher, Aubert and de Latour (2019) defined four types of cosmopolitanism: moral, institutional, civil and cultural. Furthermore, Delanty (2009) offered a different approach by distinguishing moral, political and cultural cosmopolitanism. The various definitions agree, however, on including the political and the cultural aspects of cosmopolitanism. Therefore, this paper is based on the robust typology offered by Hannerz (2006), which distinguishes between the cultural and political faces of cosmopolitanism. The author sees the political face of the concept as the one that tries to solve macro problems of human, economic, legal, environmental and other processes that transcend nation-state borders. Hannerz (2006) defines the cultural face as an identity characteristic of individuals who enjoy new cultures, people, tastes, sounds and the like. The cultural dimension of cosmopolitanism, which arises from the awareness and practices of individuals, is the focus of this research. It is important to mention that numerous researchers define certain types (banal, patriotic, thin, ordinary) of cosmopolitanism. However, it is questionable to what extent the determination of such

types contributes to a clearer understanding of the concept, especially when they are defined solely on the basis of theoretical considerations.

Before establishing the framework for the empirical research, it was important to clarify the source of contemporary cosmopolitanism. Most researchers link cosmopolitanism to globalisation processes. Beck and Sznaider (2010) explain globalisation as processes that take place “out there” in the world and define cosmopolitanism as “globalization from within”, a process that is closely related to globalisation but takes place within society. Such a connection becomes questionable when the terms glocalisation, which includes micro as well as macro processes, and segmented globalisation, which refers to the different dynamics by which globalisation occurs in places around the world, are introduced into the discourse. These concepts also suggest that all individuals involved in globalisation trends will express cosmopolitan views, which is not the case. On the other hand, Roudometof (2005) emphasises the link between cosmopolitanism and transnationalism, a view that is elaborated in this paper. The author defines the concept of transnationalism as a social condition that arises in the stage of internal globalisation and is not influenced by the emotions and attitudes of individuals but its most important feature is that it can stimulate individuals to develop an open attitude, that is, cosmopolitanism, or a defensive attitude towards differences.

The lack of a clear theoretical definition of cosmopolitanism has influenced the disproportion between the theoretical considerations and empirical research of the concept. One part of the researchers used secondary data to examine attitudes about cosmopolitanism in a certain population. These studies have led to important insights, but they have not contributed to the creation of a valid and reliable instrument for measuring cosmopolitanism. Another problem with such research is that it is conducted using data that are focused on examining other concepts. One such example is the study by Olofsson and Öhman (2007), where the authors interpreted views contrary to nationalism as cosmopolitan views. The other part of empirical research on the subject of cosmopolitanism is focused on constructing an instrument for its measurement. While most such studies were conducted to explore a particular aspect of the concept, Saran and Kalliny (2012) offered an instrument to measure general cosmopolitan attitudes, values, and practices within a particular population. The authors first conducted interviews, the results of which were used to construct questions for the survey. After collecting survey data, the authors defined a valid and reliable, one-dimensional 14-item scale of cosmopolitanism by conducting exploratory and confirmatory factor analysis. The findings of other authors pointed to the connection between cosmopolitanism and other concepts like transnational experiences, political orientation, and sociodemographic characteristics.

The empirical part of this research aimed to define a valid and reliable instrument for measuring the presence of cosmopolitanism in a given population. For this purpose, the scale offered by Saran and Kalliny (2012) was used in a slightly modified form to further test its construct validity, reliability and applicability. The instrument was tested on the student population of the University of Zadar via an online survey in October 2020. In addition to the cosmopolitanism scale, the questionnaire contained questions about the number of countries the respondents had visited, the number of foreign languages they spoke, their political orientation, their support for general human rights and certain sociodemographic characteristics, with the purpose of testing the convergent validity of the instrument. In order to determine the metrics of the cosmopolitanism scale, bivariate (correlation analysis) and multivariate statisti-

cal procedures (exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis and multiple regression analysis) were conducted in the statistical programming language R.

First, exploratory factor analysis was performed on the cosmopolitanism scale with parallel analysis as a factor retention method, which extracted one 13-item factor with a high level of reliability ($\alpha=0.93$). To examine the construct validity of the scale, confirmatory factor analysis was further performed, resulting in an acceptable goodness-of-fit. In order to define a scale that shows even better psychometric properties, confirmatory factor analysis was conducted on a reduced 6-item scale that Saran and Kalliny (2012) found to show stronger construct validity. Following their results, the 6-item scale showed even better goodness-of-fit ($\chi^2=25$, $df=9$, $SRMR=0.05$, $RMSEA=0.09$, $CFI=0.95$, $TLI=0.91$), and its factor scores were used in further analyses. Correlation analysis was used to measure the relationship between the cosmopolitanism scale and transnational experiences and political views. It was found that respondents who express stronger cosmopolitan views speak more foreign languages, have visited a greater number of foreign countries, express stronger support for left-wing political options, and a stronger need to protect universal human rights, of which the latter correlation proved to be the highest. Lastly, multiple regression was conducted, where the cosmopolitanism scale factor scores served as the dependent variable and sociodemographic variables as predictors. The regression model confirmed the previous finding that women express stronger cosmopolitan attitudes than men.

The results of the statistical analysis indicate a high level of reliability and validity of the reduced 6-item cosmopolitanism scale. On that basis, it can be stated that the scale serves as a valid instrument for measuring cosmopolitan attitudes within a population. The scope of the study is limited because it was conducted on a relatively homogeneous sample of the University of Zadar student population. In future research, the 6-item scale should be tested on a more heterogeneous sample which could indicate the applicability of the instrument to a wider population. Besides, in future research, it would be advisable to pay more attention to examining indicators and constructs related to cosmopolitanism, based on which clearer types of cosmopolitans could potentially be defined.

KEY WORDS: cosmopolitanism, cultural cosmopolitanism, transnationalism, scale validation, confirmatory factor analysis

